

УДК 792.8:821.161.2-1-055.2(477)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-6>**Віра СИНЕОК,***orcid.org/0000-0003-0623-1718**заслужена артистка України,**доцент кафедри хореографії**Київського університету імені Бориса Грінченка**(Київ, Україна) v.synieok@kubg.edu.ua***Костянтин КАЛІЄВСЬКИЙ,***orcid.org/0000-0003-4202-4222**аспірант кафедри режисури та хореографії**Львівського національного університету імені Івана Франка,**викладач кафедри хореографії**Київського університету імені Бориса Грінченка**(Київ, Україна) k.kalievskiy@kubg.edu.ua*

ХУДОЖНІ ОБРАЗИ ЖІНОК В ПОЕЗІЇ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ТА ЇХ РОЗКРИТТЯ ЗАСОБАМИ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглядається взаємозв'язок мистецтва та мови, розкривається потужний гуманістичний фактор мистецтва, який полягає в людському спілкуванні. Мова стає потужним джерелом почуттів та думок митця, занурюючи нас в унікальність та неповторність його бачення.

В статті проаналізовано деякі літературні твори Кобзаря, що стали балетними виставами, які увійшли в репертуар українських театрів опери і балету. Розглянуто становлення українського національного балету із залученням до класичного танцю елементів народної хореографії.

В статті розглянуто тісний зв'язок філософії та поезії, проаналізовано процес перетворення поетичної думки у художній твір. Досліджено спадщину великого Кобзаря, що вплив в свою поезію глибоконаціональну, націотворчу ідею. Зазначено, що досвід митця є вмістилищем історіософської ретроспективної мудрості. Розкрито поняття «Мовна батьківщина», що є вирішальним елементом зв'язку зі споконвічною батьківщиною та національною людиною.

Проаналізовані художні образи великого митця, що є головними чинниками відтворення трагічних життєвих подій минулих літ. Розглянуті танцювальні образи, створені за мотивами творів Т. Г. Шевченка, на прикладі хореографічного номеру «Про що верба плаче», який поставив П. П. Вірський.

Досліджено трилогію української письменниці Антоніни Цвід, яка відкриває таємничу завісу невідомого до цього часу поета. Тема світлого кохання, перед чим навіть генії бувають безпорадні, і водночас заглибленого філософського погляду автора в душу відтворює свого героя – свого «Я».

Досліджено аспекти біологічної еволюції і культурно-історичного розвитку та його прояв у психіці індивіда. Розкрито поняття архетипу, що являє собою успадковані, вроджені інстинкти, які виявляються у сновидіннях, видіннях, фантазіях людини.

Зазначено, що архетип належить до найбільших вартостей людської душі і тому заселяв усі олімпи всіх релігій – Карл Юнг.

Проаналізована стаття Людмили Андрущук «Хореографічне відтворення образу України». Розкритий архетип України-Матері в поезії Т. Шевченка. Досліджено образ України через хореографічну композицію «Туга за Україною».

В статті досліджені жіночі образи, які об'єднали в собі спільний образ української жінки. Саме балет «Лілея» К. Данькевича яскраво продемонстрував перетворення літературного твору в музично-хореографічний.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, хореографія, образ жінки, поезія, танцювальне мистецтво, архетип.

Vira SYNIEOK,

orcid.org/0000-0003-0623-1718

*Merited (Performing) Artist of Ukraine,
Assistant Professor at the Department of Choreography
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) v.synieok@kubg.edu.ua*

Kostiantyn KALIIEVSKIY,

orcid.org/0000-0003-4202-4222

*Graduate student at the Department of Directing and Choreography
Ivan Franko Lviv National University,
Lecturer of Choreography at the Department of Choreography
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) k.kaliievskiy@kubg.edu.ua*

ARTISTIC IMAGES OF WOMEN IN THE POETRY OF T. G. SHEVCHENKO AND THEIR EXPRESSION THROUGH CHOREOGRAPHIC ART

The article examines the relationship between art and language and reveals the powerful humanistic factor of art, which consists of human communication. Language becomes a powerful source of the artist's feelings and thoughts, immersing us in the uniqueness and inimitability of his vision.

The article analyzes some of Kobzar's literary works that became ballet performances that entered the repertoire of Ukrainian Opera and Ballet Theaters. The formation of the Ukrainian national ballet with the involvement of elements of folk choreography in classical dance is considered.

The article examines the close relationship between philosophy and poetry and analyzes the process of transforming poetic thought into a work of art. The heritage of the great Kobzar, who embodied a deeply national, nation-building idea in his poetry, was studied. It is noted that the artist's experience is a store of historiosophical retrospective wisdom. The concept of "linguistic motherland" is revealed, which is a crucial element of the connection between the original motherland and the national person.

The artistic images of the great artist, which are the main factors in the reproduction of tragic life events of the past years, are analyzed. Considered dance images were created based on the works of T. G. Shevchenko, on the example of the choreographic number "What the willow is crying about", staged by P. P. Virskiy.

The trilogy of the Ukrainian writer Antonina Tsvyd, which opens the mysterious veil of the hitherto unknown poet, is studied. The theme of bright love, before which even geniuses are helpless, and at the same time the profound philosophical view of the author into the soul reproduces his hero – his "I".

Aspects of biological evolution and cultural-historical development and their manifestation in the psyche of an individual are studied. The concept of an archetype, which represents inherited, innate instincts that manifest in dreams, visions, and fantasies of a person, is revealed.

It is noted that the archetype belongs to the greatest values of the human soul and therefore inhabited all the Olympus of all religions – Carl Jung.

Lyudmila Androschuk's article "Choreographic reproduction of Ukraine image" is analyzed. The archetype of Ukraine-Mother in the poetry of T. Shevchenko is revealed. The image of Ukraine was explored through the choreographic composition "Longing after Ukraine".

The article examines women's images, which united a common image of a Ukrainian woman. It was the ballet "Lileya" by K. Dankevych that vividly demonstrated the transformation of a literary work into a musical and choreographic one.

Key words: *T. G. Shevchenko, choreography, an image of a woman, poetry, dance art, archetype.*

Постановка проблеми. На сьогодні залишається актуальним питання національного розуміння поезії Т. Г. Шевченка, а саме розкриття художніх образів через призму хореографічного мистецтва. Творчість письменника-класика завжди була і залишається наріжним каменем для національної хореографічної культури. Ця актуальність підтверджується фактором суспільного визнання творчої спадщини великого Кобзаря, а також постійним прагненням різних балетмейстерів відтворити національні художні образи в нових хореографічних постановках.

В умовах відродження національної культури постає потреба звернутися до класичного поетичного досвіду поета, який спонукає до нових глумачень, необхідності все нових і нових засвоєнь глибинних творчих скрижалей духовної спадщини.

Метою статті є дослідження зразків літературної спадщини Т. Г. Шевченка, які спонукали хореографів і балетмейстерів створювати хореографічні твори, глибоко просякнуті національною думкою та історичною пам'яттю.

Завдання. Розглянути через створені жіночі образи поета образ Жінки-України, жертвний,

героїчний, який закликає до захисту рідної землі від ворожих зазіхань.

Актуальність статті зумовлена потребою висвітлити творчий спадок Великого Кобзаря через модус жіночих образів, що стали смисловим центром та прикметою національної ідентифікації.

Аналіз дослідження. Палке поетичне слово великого Кобзаря створило різнобарвну палітру художніх народних образів, дослідити які прагнули митці хореографічного мистецтва М. Загайкевич, Ю. Станішевський, В. Пасютинська та ін.

До образів Шевченківської поезії звернувся К. Данькевич, створивши музику до балету «Лілея», який став найвизначнішим і увійшов до української балетної класики.

До шляху перетворення літературного твору в музично-хореографічний долучились видатні композитори В. Гомоляка, створивши балет «Оксана», та В. Кирейко – балет «Відьма». Всі ці балети стали неповторним обличчям української балетної творчості.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво, як і мова, відображає внутрішній світ людини, одночасно забезпечуючи широкий діапазон усіх її естетичних потреб. Завдяки розмаїттю видів і жанрів мистецтв відтворюється повна картина світу, що сприяє глибокому розвитку емоційних, естетичних здібностей гармонійної особистості.

За словами С. Пазиніч «створене людьми для людей мистецтво виступає як велика й потужна мова спілкування людини, мова її почуття й думок, зміст яких у їхній повноті й спорідненості не можна виразити і передати будь-якими іншими засобами. Саме мистецтво дозволяє нам побачити дійсність очима іншої людини – в унікальності й неповторності його бачення й цим самим побачити людяність в іншому і одночасно усвідомити людське в собі» (Пазиніч, 2012: 37).

Побачити мистецтво через поезію Тараса Шевченка означає заглибитись в переживання та почуття автора, відчуті ліризм та одночасно трагізм пережитих емоційних штормів доленосних життєвих подій.

Твори Т. Г. Шевченка дуже влучно відтворюють його спостереження за людським життям та передають глибокі роздуми автора з його зовнішніми і внутрішніми враженнями. Тому славетного Кобзаря можна називати «великим майстром тлумачення», який втілює в свою поезію глибоконаціональну, націотворчу ідею, збагативши наш духовний світ, та допоміг відточити сприйняття минулого часу.

Саме звертаючись до поетичного досвіду митця, можна доторкнутись до вмістилища історі-

ософської ретроспективної мудрості. За словами С. Пазиніч: «Ентелехія – олімп естетичної душі людини, який втілюється в творах мистецтва. Його висота і краса своєрідності, що нестримно притягає до себе, до своєї захмарної вершини» (Пазиніч, 2012: 42).

Художні твори Т. Г. Шевченка наповнені істиною національного буття, сповнені «поезією пізнання». Дуже яскраво висвітлює свої враження М. Костомаров від поезії Кобзаря: «Я побачив, що муза Шевченка роздирала завісу народного життя. І страшно, і солодко, і боляче, і чарівно було заглянути туди!!!» (Костомаров, 1982: 134). Мегаобрази українських жінок в творчості автора утворено низкою суто українських образів, просякнутих тугою й турботою, які характеризують емоційні роздуми ліричних героїнь над своєю тяжкою долею, відкриваючи національні проблеми буття.

Вся поезія Тараса Шевченка є проявом потужної націотворчої сили мистецтва слова, найвищим творчим здобутком ліричних героїнь з досягненням національної сутності. Художні твори автора мають націотворчий потенціал і творять істину національного буття, розкриваючи аспекти боротьби ідей і історичне становлення духовного збереження традицій задля закарбування в історії української духовності та українського буття.

Серцевиною усього аспекту є саме національна мова, яка є «помешканням», «хранителем» саме національної спадщини та її «світу». Цю проблему взаємопов'язаності мови та національного розкрив Г. Гадамер у роботі за 1992 рік «Батьківщина і мова». Він стверджував, що «у реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина». Саме «в рідній мові струменить уся близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ. Рідна мова вирішує для кожного елемент зв'язку зі споконвічною батьківщиною» (Гадамер, 2001: 189).

«Поетична» чи «художня» мова відтворює справжні образи, створюючи національне мистецтво. Зразком літературної мови, як образної мови, є роздум-спогад Т. Шевченка:

«Ну що б, здавалося, слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється – ожива,

Як їх почує!.. Знать од Бога

І голос той, і ті слова

Ідуть між люди!..» (Шевченко, 2003: 94).

Глибоке вивчення та осмислення художніх образів в спадку великого Кобзаря відкриває українського генія по-новому, ще раз засвідчуючи, наскільки багатогранною і чутливою була душа

поета, яка відчувала пронизливий біль страждань та принижень.

Одним із найяскравіших творів, присвячених саме жіночим образам, є балада «Лілея», в основу якої покладено казкове перетворення дівчини на квітку лілею – символ ніжності, краси та джерельної чистоти. Жахлива розповідь Лілеї про своє життя Королеві Цвіту спонукає до широкого осмислення трагічної долі дівчинки та її матері-покритки, про знущання над сиротою після смерті матері, про остриження волосся та залишення «зимою під тином» помирати. У баладі йдеться про жахливе ставлення панів до поневолених, про тяжкі кріпацькі долі.

Саме цей твір став основою для написання балету композитором К. Данькевичем, прем'єра якого відбулась 26 серпня 1940 року в столиці. Над створенням балету Лілея працював видатний сценарист В. Чаговцев, який поклав збірний образ всіх Шевченківських героїнь в чуттєвий образ головної героїні. Зміст сценарної основи ґрунтувався на декількох літературних творах Кобзаря, таких як «Марина», «Княжна», «Причинна», «Відьма», «Сліпий», «Русалка» та інші.

Першу постановку «Лілеї» здійснила Г. Березова, видатний балетмейстер того часу, яка вдало додала до академічного балету традиційно-національних вкраплень, що яскраво вибудували лінію сценічного образу в балеті. Балетмейстер надала хореографічному тексту психологічну достовірність, думку, почуття, розробивши для всіх героїв оригінальні танцювальні характеристики. Використання фольклорних мелодій спонукала балетмейстера поєднувати класичний танець з народним, що збагатило його і дало йому неповторний національний колорит.

Хореографічні образи, створені на літературному підґрунті великого митця, транслюють узагальнені сцени минулого життя українського народу, розкривають глибини філософського наповнення, спонукаючи до широкого осмислення трагічних і непростих подій минулості. Жіночі образи на театральній сцені створюють потаємний світ чуттєвого духовного імпульсу справжньої української душі, розкриваючи її унікальні ексклюзивні чесноти.

Балет «Лілея» починається картиною купальського гуляння молоді, що створює атмосферу свята і занурює в народні традиції національного буття. Дівчата та хлопці влаштовують танцювальні перепляси перед святковою «Мареною» з виразними захопливими суперечками, які перериваються витонченим жіночим хором, сповненим ніжності і жіночності. Балетмейстер підняла

на пуанти артисток балету, чим додала легкості та ліризму хороводу, наповнила його граційністю та поетичною задумливістю.

Українські вихильники, мотузочки, припадання набули нового звучання та перетворили класичний танець на справжній український балет, забарвлений національним строкатим колоритом.

За словами М. Загайкевич «ще одна важлива тенденція, яка вплинула на формування національного обличчя балету, – це фольклоризація виражальних засобів, щедра введення в музику і хореографію народних елементів» (Загайкевич, 2013: 101).

Хореографічні образи, створені за мотивами творів Т. Г. Шевченка, мають глибокий емоційний вплив на глядача, надихають відчувати глибокий етнічний дух відродження національної спадщини українського народу та допомагають балетмейстеру втілювати традиційні фольклорні образи у своїх хореографічних постановках. Прикладом цього може бути композиція «Про що верба плаче», яку створив П. П. Вірський. Головна героїня, партію якої виконувала заслужена артистка України В. Котляр, створила переконливий, сповнений драматизму та емоційного напруження образ української жінки. Правда цього образу ґрунтується на правді Шевченкового слова, що сповнене силою любові і духовності та здатне розчинити гіркоту сумнівів, донісши дійсність справжнього життя.

Для того, щоб більш чітко зрозуміти представлені поетом художні образи жінок. Потрібно дослідити витоки й мотиви всебічно обдарованої натури митця.

«Доля не шкодувала йому страждань, але і не пожаліла втіх, що били зо здорового джерела життя...» (Франко, 1983: 255).

Трилогія відомої української письменниці Антонії Цвід про життя і кохання Т. Г. Шевченка відкриває таємничу завісу незнаного до цього часу поета, розкриває його образ через призму стосунків з жінками-натхненницями його літературних та художніх шедеврів. Цей драматургічний твір був присвячений саме почуттям поета до коханих жінок, які були його музами і одночасно прирікали на душевні страждання.

Авторка передусім прагне висвітлити образ генія, показавши його не лише як людину чуттєву, творчу, а й палкого, невтомного поборника зла. В своїй трилогії Антоніна Цвід дивовижним чином поєднала реалії і філософсько-світоглядні мотиви, проникла в таємниці буття Шевченка, розкриваючи головні аспекти моральних цінностей поета. Авторка показує свого персонажа як

всебічно обдаровану людину і унікальну особистість, який поєднав в собі таланти оповідача, танцюриста, оратора, співака та музиканта.

Ось як писав про роман А. Цвїд шевченкознавець, заступник директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Сергій Гальченко: «І ось перед нами – розлоге величне поетично-драматургічне полотно духовного світу видатної постаті, пророка України «Возлюбленик муз і грацій. Кохані жінки Тараса Шевченка». В епічному жанрі у письменниці все відбувається ніби по висхідній – від полотна до полотна. І поєднає їх між собою переважно одне – тема світлого кохання, його найпроникливішого й найпотаємнішого, перед чим навіть генії бувають безпорадні, і водночас – заглибленого філософського погляду автора ніби із «дна» душі свого героя – в цей світ, у якому мешкаємо, з яким ділимо всі свої радощі й болі, адже відомо, що ніщо нікуди не зникає, а існує вічно, як Бог і як Любов. Адже апріорі Бог є Любов» (Цвїд, 2018: 9).

Серце художника було завжди відкрито до душевних переживань численних створених жіночих образів, якими наділяє їх поет, що вочевидь віддзеркалюють почуття і бажання самого поета, транслюючи усамітнення, переповнюючи душу відчуттями нещасливої долі, незаспокоєної любовної туги. Всі ці переживання водночас стали головними мотивами душевних страждань жінок, зображених ним. Шевченко вкладає свою власну душу у ці образи, за якими приховується його власне «я».

Проекція самого поета на створені жіночі образи оголює сердечні муки за омріяною «дружиною», якою для нього була кохана Україна, і яку він бачив в образі коханої жінки.

Розібратись в усіх аспектах допоможуть роботи швейцарського психолога і культуролога Карла Юнга. Напрямок аналітичної психології, який запровадив видатний науковець, ґрунтується на понятті колективного несвідомого, в якому відобразились дані етнографії, історії культури і релігії.

Юнг проаналізував аспекти біологічної еволюції і культурно-історичного розвитку та його прояв у психіці індивіда. Після цих досліджень він запропонував поняття архетипу як вродженого зв'язку поведінки, що відповідає різним пластам психіки людини.

За словами Юнга: «Архетип за своєю суттю аж ніяк не саме прикре упередження. Таким він стає лише в невідповідному місці. Сам собою він належить до найбільших вартостей людської душі і тому заселяв усі олімпи всіх релігій» (Юнг, 2018: 117).

Карл Юнг досліджував архетипні основи, що містяться у міфах та релігійних переданнях. В перекладі з грецької Archetypon – «перший відбиток» – праобраз, перша форма, зразок. У Юнга архетипи – це успадковані, вроджені та пріоритетні режими сприйняття, пов'язані з інстинктами, що регулюють сприйняття як таке, властиві усьому людству, тісно пов'язані з емоціями і функціонують незалежно від несвідомого. Вони виявляються у сновидіннях, видіннях, фантазіях людини, знаходять своє вираження в міфах та релігійних уявленнях, легендах, казках та художніх творах.

К. Юнг доводить, що «... архетипи поширюються на загал не лише завдяки традиціям, мові і міграції, а й можуть повсюди виникати спонтанно по-новому...» (Юнг, 2018: 111).

Отже, за Юнгом архетипи – це універсальні патерни або мотиви (образи, ідеї), які спливають з колективного несвідомого і є основою релігії, міфів, легенд і казок.

За словами Карла Юнга архетипу матері при-таманні такі властивості: ««Материнське»: власне магічний авторитет жіночого, мудрість і духовна висота потойбіч розсудливості; добре, турботливе, те, що підтримує, забезпечує ріст, плодючість і харчі; місце магічного перетворення, відродження; допоміжний інстинкт чи імпульс...» (Юнг, 2018: 114). Поняття архетипу «Великої Матері походить з історії релігії й охоплює найрізноманітніші прояви типу богині-матері» (Юнг, 2018: 106).

Людмила Андрощук в статті «Хореографічне відтворення образу України (з досвіду роботи з творчим студентським колективом)» також зазначала, що «... Архетип України-Матері в поезії Тараса Шевченка утворюють архетип земної Жінки-Богині (природні і людські образи-символи), архетип небесної Богині-Матері (Вселенські образи-символи, які об'єднуються особистісними образами-символами: дума, журба, мука. воля)» (Андрощук, 2017: 3).

Досліджуючи цю тему, авторка створила образ України засобами сучасного хореографічного мистецтва за мотивами творчості Тараса Шевченка в композиції «Туга за Україною», яку виконав народний аматорський ансамбль сучасного танцю «Візаві».

За словами Л. Андрощук «Архетип жінки є традиційним для культури українців та наповнюється конкретним змістом в новому розумінні світу у відповідності з вимогами певної епохи». Авторка аналізує людські ідеали, які акумулюються в архетипах через призму але-

горичних образів, що отримують нове життя завдяки мистецтву.

Хореографічна постановка «Туга за Україною» відтворює Шевченківські образи-символи, а саме природний образ вишні, що на думку балетмейстера символізує материнське дерево щастя, яке є укриттям від усякого лиха та спонукає відчути душевний рай та спокій.

За словами Л. Андрощук «... Творчість великого Тараса – це філософія людської свободи, любові до рідного краю і складної долі України-Жінки, яка є архетипом національної культури» (Андрощук, 2017: 5).

Метою хореографічної постановки «Туга за Україною» була розповідь про тяжкі роки на засланні, прожиті Шарпанюком Іваном Мироновичем, який був репресований сталінським режимом на довгих 15 років. Саме українська пісня і Шевченкове слово надавали сили, щоби вижити і повернутися на рідну неньку Україну. Композиція починається з живої картинки квітучої вишні, яка символізує дівочу чистоту, тугу та надію, одночасно віддзеркалюючи Шевченківський архетип України. Малюнки танцю повільно перетікають один з одного, створюючи враження кола життя, що ні на мить не припиняє свій рух, одночасно демонструючи рух перетворень та безкінечності.

В жіночих образах Тараса оживають верби та квітучі вишні, хвилі Дніпра та небесні зорі, неймовірною веселкою розфарбовуються емоційні почуття героїнь. Хореографічна композиція «Туга за Україною» закінчується так само, як і починалась – живою картинкою: дівчата знову перетворюються на квітуче дерево, чим символізують життєву силу незламної, нескореної України.

Балетмейстер своєю постановкою продемонструвала актуальність творчості Тараса Шевченка, який надихнув, став джерелом емоційного піднесення для створення сучасного мистецького

проекту в студентському творчому колективі в системі хореографічно-педагогічної освіти.

Отже, осмислення спадку Великого Кобзаря вимагає глибокого вивчення та досягнення, щоби оцінити масштабний вплив його генія на всі сфери мистецтва, зокрема хореографічного. Природньо, що український балетний театр взяв до свого репертуару балет «Лілея», створений за мотивами поезії Тараса Шевченка («Княжна», «Лілея», «Відьма» та інші), тому що саме через призму хореографічного мистецтва жіночі образи розкривають душу українського генія по-новому, ще раз засвідчуючи багатогранність і різноплановість його особистості. Образ жінки – образ України, жертвний, героїчний, який закликає до захисту рідної землі від ворожих зазіхань, наголошує на боротьбі за долю та незалежність.

Узагальнюючі висновки. Спадщина Великого Кобзаря, його палке поетичне слово залишило яскравий слід в українській хореографії. Жіночі образи знайшли своє яскраве відображення в музично-хореографічних розповідях Шевченківських балетів («Лілея» К. Данькевича, «Оксана» В. Гомоляки, «Відьма» В. Кирейка), які стали національною гордістю українського балетного театру. За словами М. Загайкевич «... Центральними образами всіх трьох балетів є трагічний образ української жінки, її тяжкої долі та боротьби за власну гідність та волю» (Загайкевич, 2013 :101).

Поезія Великого Кобзаря відтворює життя людського духу, чим надихнула митців хореографічного мистецтва на створення найемоційніших, чуттєвих, пройнятих душевним теплом балетних творів.

Створення балету «Лілея» К. Данькевича яскраво демонструє складні шляхи перевтілення літературного твору в музично-хореографічний, що призвело до гарного, достойного результату, перетворившись на класику українського балету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрощук Л. Хореографічне відтворення образу України (з досвіду роботи з творчим студентським колективом). *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*. 2017. Вип. 1. С. 3–12.
2. Бикова Т. Від місцевого до універсального: парадигма величі жінки-матері (Марія Т. Шевченка і Марія В. Стефаніка). *Шевченкознавчі студії*. Київ, 2013. Вип. 16. С. 151–160. http://www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/18_Vykova_T.pdf
3. Гадамер Г. Батьківщина і мова. Київ : Юніверс, 2001. С. 188–194.
4. Загайкевич М. Балетна Шевченкіана. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2013. Вип. 13. С. 100–103.
5. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія. Київ : Академвидав, 2008. 392 с.
6. Костомаров М. Спогад про двох малярів. Спогади про Тараса Шевченка. Київ : «Дніпро», 1982. 547 с.
7. Мерлянова О. Жіночі поетичні образи Шевченка на балетній сцені. *Науковий огляд*. 2014. С. 394–403.
8. Пазиніч С. Філософія мистецтва як апогей комунікативної культури спілкування. *Філософія спілкування*. Харків, 2012. № 5. С. 36–42.
9. Франко І. Зібрання творів: В 50-ти т. Київ, 1983. Т. 39. 702 с.

10. Цвід А. Возлюбленик муз і грацій. Кохані жінки Тараса Шевченка. Роман-перформанс у картинах та етюдах. Трилогія. Книга перша. Видання друге. Київ : ТОВ «Видавництво «Прометей»», 2018. 368 с.
11. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Київ, 2003. Т. 2: Поезія 1847–1861. 606 с.
12. Юнг К. Архетипи і колективне несвідоме. Пер. з нім. Львів : Видавництво «Астролябія», 2018. Вид. 2. 608 с.

REFERENCES

1. Androshchuk L. (2017) *Khoreografichne vidvorenna obrazu Ukrainy (z dosvidu roboty z tvorchym studentskym kolektyvom)*. [Choreographic reproduction of the image of Ukraine (from the experience of working with a creative student team).] Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia. Vyp. 1. S. 3–12. [in Ukrainian].
2. Bykova T. (2013) *Vid mistsevoho do universalnoho: paradyhma velychi zhinky-materi (Mariia T. Shevchenka i Mariia V. Stefanyka)*. [From local to universal: the paradigm of the greatness of a woman-mother (Maria T. Shevchenko and Maria V. Stefanyka).] Shevchenkoznavchi studii. Kyiv. Vyp. 16. S. 151–160. URL: http://www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/18_Bykova_T.pdf [in Ukrainian].
3. Hadamer H. (2001) *Batkivshchyna i mova*. [Homeland and language.] Kyiv : Yunivers. S. 188–194. [in Ukrainian].
4. Zahaikevych M. (2013) *Baletna Shevchenkiana*. [Shevchenkian's ballet.] Ukrainske mystetstvosnavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii. Vyp. 13. S. 100–103. [in Ukrainian].
5. Ivanyshyn P. (2008) *Natsionalnyi sposib rozuminnia v poezii T. Shevchenka, Ye. Malaniuka, L. Kostenko : monohrafiia*. [The national way of understanding in the poetry of T. Shevchenko, E. Malaniuk, L. Kostenko: monograph.] Kyiv : Akademvydav. 392 s. [in Ukrainian].
6. Kostomarov M. (1982) *Spohad pro dvokh maliariv. Spohady pro tarasa Shevchenka*. [A memory of two painters. Memories of Taras Shevchenko.] Kyiv : “Dnipro”. 547 s. [in Ukrainian].
7. Merlianova O. (2014) *Zhinochi poetychni obrazu Shevchenka na baletnii stseni*. [Shevchenko's female poetic images on the ballet stage.] Naukovyi ohliad. S. 394–403. [in Ukrainian].
8. Pazynich S. (2012) *Filosofia mystetstva yak apohei komunikativnoi kultury spilkuvannia*. [The philosophy of art as the apogee of the communicative culture of communication.] Filosofiia spilkuvannia. Kharkiv. № 5. S. 36–42. [in Ukrainian].
9. Franko I. (1983) *Zibrannia tvoriv: V 50-ty t.* [Collection of works: In 50 volumes.] Kyiv. T. 39. 702 s. [in Ukrainian].
10. Tsvyd A. (2018) *Vozliublenyk muz i hratsii. Kokhani zhinky Tarasa Shevchenka*. [Lover of muses and graces. Beloved women of Taras Shevchenko.] Roman-performans u kartynakh ta etiudakh. Trylohiia. Knyha persha. Vydannia druhe. Kyiv : TOV “Vydavnytstvo “Prometei””. 368 s. [in Ukrainian].
11. Shevchenko T. (2003) *Zibrannia tvoriv: U 6 t.* [Collection of works: In 6 volumes.] Kyiv. T. 2: Poeziia 1847–1861. 606 s. [in Ukrainian].
12. Yunh K. (2018) *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome*. [Archetypes and the collective unconscious]. Per. z nim. Lviv : Vydavnytstvo “Astroliabiiia”. Vyd. 2. 608 s. [in Ukrainian].